

Księgozbiór kanonickiej Biblioteki Bożego Ciała w XV i XVI w.

Zkanon kanoników regularnych oparty na regule św. Augustyna, łączący życie kontemplacyjne z pracą duszpasterską i naukową, słynął z posiadania bibliotek i prowadzenia szkół. Szczegółowe przepisy poszczególnych domów zawsze zwracały uwagę na problem gromadzenia księgozbioru, najstarszym tego rodzaju dokumentem są „Antiquae consuetudines canonicorum regularium” opata Gilduina (1113-1155) dla klasztoru św. Wiktora w Paryżu. Miały one wpływ na powstawanie przepisów w innych klasztorach korzystających z reguły św. Augustyna¹. Dotyczy to również klasztoru kanoników regularnych laterańskich, osadzonych na Kazimierzu pod Krakowem przy kościele Bożego Ciała w 1405 roku².

Znaczenie książki w życiu kanoników regularnych obrazują zapisy wizytacji zakonnych i posiedzeń kapituł. „Lectio librorum” w 1685 r. kapituła generalna określiła jako pierwszy z pozachórowych obowiązków kanonika, obok przygotowywania kazań i prac ręcznych³. Wizytacja biskupa Jerzego Radziwiła z końca XVI w. nakazywała sporządzanie podwójnego katalogu zbiorów biblioteki: dla bibliotekarza i prepozyta, a także odnotowywanie w rejestrze daty wypożyczenia i nazwiska pożyczającego. Zwracała też uwagę na zwrot przetrzymywanych książek do biblioteki⁴.

Kanonicy przy kościele Bożego Ciała początkowo, jak to było zresztą powszechnie praktykowane, przechowywali kodeksy w zakrystii. Z biegiem czasu oddzielenie librarii stało się konieczne ze względu na przyrost księgozbioru. Oczywiście w zakrystii musiały pozostać książki potrzebne do sprawowania liturgii. Właściwa biblioteka znalazła pomieszczenie w budynkach klasztornych. Już w 1407 r., dwa lata po oficjalnej erekcji klasztoru Bożego Ciała, Piotr Wysz jako prywatny benefaktor darował klasztorowi leżącą po sąsiedzku posiadłość - dom z ogrodem, przeznaczając ją na infirmerię i bibliotekę. Darowiznę tę potwierdził Władysław Jagiełło aktem z 1426 r.⁵ Oczywiście można snuć przypuszczenia, że skoro kanonicy nie

mogli jeszcze w tym czasie posiadać zbyt wielu książek, wspomniana libreria miała być także skryptorium.⁶ Co gwarantowało wzrost księgozbioru? Książki do klasztoru BC służyły naturalnymi drogami:

1. Darowizn i legatów testamentowych dobroczyńców klasztoru
2. Darowizn miejscowych zakonników
3. Zakupu
4. Produkcji własnego skryptorium

Przykładem typowym niezbędnego w każdej bibliotece zbioru liturgicznego kościoła parafialnego są księgi BC na Kazimierzu, wymienione w spisie 1399 r.: czyli kilka mszałów, 4 antyfonarze, 3 psalterze, 2 części czytań z żywotów świętych i księga do nabożeństw nocnych.⁷ Odnawia go E. Potkowski, a zapewne też ta wiadomość stała się podstawą omyłkowo podanej przez M. Gębarowicza liczby tomów antyfonarza zachowanego w bibliotece BC.⁸

Klasztory kanonickie reprezentowały w późnym średniowieczu nurt zdecydowanie reformistyczny, zajmowała je praca dydaktyczno-kaznodziejska, realizowana w prowadzonych przez nich szkołach i parafiach. Zdecydowanie było to środowisko o sporych aspiracjach intelektualnych, zainteresowane humanizmem i różnymi naukami praktycznymi. Przywołać tu można bibliotekę klasztoru kraśnickiego kanoników regularnych, ściśle związanego z BC, w której znajdowały się głównie teksty fachowe kleru parafialnego, a więc z zakresu teologii praktycznej i kaznodziejstwa.⁹

Ośrodkami wyjątkowymi jeśli idzie o kulturę książki były prowincjonalne miejscowości, w których działały zgromadzenia kanonickie. Największy księgozbiór posiadał klasztor kanoników regularnych w Żaganiu.¹⁰ Przywołać też można bibliotekę odrębnej kongregacji kanonickiej, którą gromadził też klasztor w Czerwińsku, aktywny ośrodek kulturalny na Mazowszu, utrzymujący kontakty ze środowiskiem leodyjskim.¹¹

Największe biblioteki klasztorne późnego średniowiecza posiadały od 1000 do 2000 tomów, mniejsze około kilkudziesięciu. Zrozumiałe jest, że podstawę tych zbiorów stanowiła literatura ściśle teologiczna, lub teologii podporządkowana. Trudno jednak dokonać ścisłego podziału na grupy treściowe gdyż zacierają się granice między poszczególnymi dyscyplinami, średniowieczna „doctrina sacra” łączyła w sobie dogmatykę z teologią moralną. Jej wyrazistym przykładem będą tu zarówno *Sentencje* Piotra Lombarda jak i *Suma teologiczna* Tomasza z Akwinu. Osobno idzie sama historia Kościoła i prawo kanoniczne (od XII w.). Trudności logicznego rozgraniczenia grup treściowych towarzyszy jeszcze problem fizycznego funkcjonowa-

nia rękopisu, a także i inkunabułu, w postaci klocka. Inwentarze klasztorne zachowują jednak pewien podstawowy schemat:

- * Biblia i jej komentarze
- * Pisma Ojców Kościoła
- * Literatura teologiczna
- * Kazania
- * Prawo
- * Literatura szkolna

Biblioteka BC posiada dzisiaj bardzo małą kolekcję rękopisów, najwięcej szkód poczynił tu zapewne wiek XVII. Rękopisy filozoficzne i teologiczne zinwentaryzowała Zofia Włodek¹², liturgicznymi interesowała się H. Pieńkowska.¹³ Opisany przez Z. Włodek zespół 14 woluminów rękopisów obejmuje teksty pisane w XV w., są to kodeksy papierowe, bez szczególnego zdobienia iluminatorskiego. Nie ujęła jednak wszystkich, odnaleziono jeszcze dwa samodzielne rękopisy¹⁴ i 4 oprawne razem z inkunabułami.¹⁵

Spośród całego zbioru wyróżniają się: polemiczne traktaty antyheretyckie *Quaestio de communione sub utraque specie* i *Quaestio de indulgentiis* Franciszka Krzysowicza z Brzegu, profesora Akademii Krakowskiej¹⁶, *Postilla* Jana Szczekną z Pragi, cystersa, kapelana królowej Jadwigi i również profesora AK¹⁷, *Expositio super Psalterium* Mikołaja z Pyzdr¹⁸, popularne zbiory kazań Jakuba de Voragine¹⁹ i Piotra de Palude²⁰, *Sacramentale* Mikołaja z Błonia, napisany na zlecenie biskupa poznańskiego ok. 1430 r. podręcznik kleru parafialnego, dotyczący całości problemów doktrynalno-kulturowych²¹ oraz słynna *Postilla studentium* austriackiego reformatora i kaznodziei doby przedhusyckiej, działającego w Czechach, Konrada Waldhause-na²². Posiadali też kanonicy syntetyczny podręcznik teologii biblijno-dialektycznej *Sententiae* Piotra Lombarda²³, był on bardzo rozpowszechniony w Polsce i zapewne od XIV w. wchodził do programu nauczania w krakowskiej szkole katedralnej²⁴.

Zachowane fragmenty wskazują więc wyraźnie na zainteresowanie literaturą fachową, wykorzystywaną w pracy duszpasterskiej²⁵, ale też dbałość o dekoracyjną książkę liturgiczną. Podobnie zresztą kształtowały się pod względem treściowym inne kanonickie biblioteki, np. Żagań. Warto prócz tego zanotować, że kazania w parafialnym kościele kanoników regularnych głoszone po polsku i po niemiecku²⁷.

Zawartości tematycznej późnośredniowiecznych księgozbiorów polskich nie można ująć liczbowo (jak rękopisów). Zależała ona od potrzeb społecznych, widać wyraźnie, że jako pierwsze drukami będzie piśmiennic-

two religijne, choć jego charakter sakralno-kultowy rozbudowany zostanie o narzędzia działalności duszpasterskiej i teksty łączone z różnymi sporami doktrynalnymi.

Jeśli chodzi o zbiory BBC zachowały się do dzisiaj trzy katalogi ujmujące książkę starą, pierwszy pochodzi z 1741 roku²⁸, drugi z 1811²⁹ (pojawiają się tutaj bardzo nieliczne książki z XIX w.), co prawda Archiwum BC przechowuje jeszcze katalog datowany na 1905 r., ale jest on jedynie wierną kopią wspomnianego spisu z roku 1811.

Katalog z 1741 r., spisany przez Stanisława Piechnikiewicza, obejmuje 2711 dzieł (brak ilości woluminów), z kolei w 1811 r. brano pod uwagę woluminy właśnie, ogólna ich liczba wynosi 5190. Wykaz uzupełnia też osobny wykaz 54 rękopisów³⁰, ale niestety zdarzają się też omyłkowe wpisy w samym katalogu (dotyczy to zarówno opisu fizycznego, jak i mylnego, niekonsekwentnego przydziału do grup treściowych). Dzisiaj liczbę wszystkich starodruków zgromadzonych w BBC można podać jedynie szacunkowo, jest ich ok. 4000. Z tej sumy prawie 250 dzieł to inkunabuły, z XVI wieku pochodzi zaś ok. 1000 woluminów (liczba tytułów może być podana dopiero po analizie klocków i defektów). Suma ta jest porównywalna z ilością dzieł wymienionych przez katalog z 1811 r., ponieważ w wykazie często zdarzają się braki dotyczące miejsca i roku wydania (spisujący miał kłopoty zwłaszcza z inkunabułami) należy je uwzględnić i przyjąć, że liczba druków XV-XVI w. wynosi 1200 woluminów.

* bez daty lub mylna = 478

* XV w. = 26

* XVI w. = 684

Katalog dzieł księgozbiór na działy: 1. Libri Theologici 2. Opera SS. Patrum 3. Libri Biblici 4. Libri Ascetici (expositores) 5. Libri Iuridici 6. Conciones in 1. Latina 7. Conciones in 1. Pol. 8. Philosophici 9. Rethorici 10. Historici 11. Miscelanea

Najwięcej książek pochodzi z oficyn niemieckich: Kolonii (144), Frankfurtu (18), Lipska (12), ogółem 193. W dalszej kolejności trzeba wymienić Francję: Lyon (91), Paryż (23), ogółem 114, Włochy z Wenecją 79, Niderlandy z Antwerpią 54, Szwajcarię z Bazyleą 53 i oczywiście Polskę z Krakowem (25) 29.

Znane są bliżej okoliczności powstawania katalogu z 1811 r. Za czasów Księstwa Warszawskiego powstał bowiem plan ministra spraw wewnętrznych Jana Łuszczewskiego i ministra sprawiedliwości Feliksa Łubieńskiego komasacji krajowych zbiorów bibliotecznych, na wzór powstałego

w 1808 r. archiwum krajowego. Książki gromadzono w Warszawie w pałacu Biskupów Krakowskich (przy Sądzie Apelacyjnym na ul. Miodowej 496). Opiekę nad 20-tysięcznym w 1812 r. zbiorem objął bibliograf Mateusz Kozłowski. Z chwilą otwarcia w 1817 r. Uniwersytetu księgozbiór przeniesiono do Pałacu Kazimierzowskiego, a z czasem opiekę nad nim przejął Samuel Bogumił Linde.³¹

Zakony otrzymały polecenie nadesłania swoich katalogów. W 1810 r. urzędy administracyjne Księstwa otrzymały polecenie aby zbadać stan bibliotek klasztornych i zamknąć nieuporządkowane. Do powołanej krakowskiej komisji rewizyjnej wyznaczono hr. Stadnickiego, radcę administracyjnego oraz ks. Jerzego Mieroszewskiego, dziekana kolegiaty Wszystkich Świętych. Zwizytowali oni 13 krakowskich księgozbiorów.³²

Biblioteką kanoników opiekował się wtedy Frygidian Bogdziński, zbiór porządkował bibliotekarz Michał Starowicz, planowano spisanie katalogu. Biblioteki więc nie zamknięto, a opracowany katalog znany pod datą r. 1811³³.

Prawie 250 druków pochodzących z XV w. to zasób spory, niektóre z nich to druki bardzo rzadkie (11 tytułów znanych w Polsce tylko na podstawie egzemplarza BBC). Trzeba zwrócić uwagę na XV-wieczne polonika, zwracają tu zwłaszcza uwagę dwa tytuły pochodzące z pierwszej tłoczni na ziemiach polskich. Początki drukarstwa w Polsce to lata 1473/74, związane są one z osobą Kaspra Straube z Bawarii, z jego krakowskiego warsztatu wyszły 4 druki, 2 spośród nich posiada BBC: zbiór traktatów prawniczych *Opus restitutionum usuarum et excommunicationum* franciszkanina Franciszka de Platea (2 egzemplarze) z 1475 r. i *Opuscula* św. Augustyna [ca 1476], zawierające 14 różnych utworów i najstarsze z XV-wiecznych edycji.

Generalnie produkcja drukarska tego czasu pochodzi głównie z dwu środowisk: niemieckiego i włoskiego. Niemcy z takimi ośrodkami jak: Kolonia (H. Quentell), Lipsk (C. Kacholofen), Strasburg, (G. Husner), Norymberga (A. Koberger) byli dostawcami Biblii, ksiąg liturgicznych, teologicznych w duchu scholastycznym, a także literatury użytkowej.

Ostoją tradycyjnej filozofii i teologii była właśnie Kolonia, scholastykę konserwatywnego uniwersytetu reprezentowali tu: Lambertus de Monte i Gerardus de Harderwyck, a przede wszystkim Jan Versor.

Z Lipskiem utrzymywano kontakty handlowe i one przyczyniały się do tego, że napływały do nas stąd podręczniki szkolne, dewocjonalia, książki astrologiczne. Strasburg dostarczał dzieł z zakresu prawa kanonicznego i rzymskiego, edycji Ojców Kościoła, ksiąg liturgicznych, ale też humani-

stów. Od Kobergera z Norymbergii pochodzą encyklopedie, słowniki, biblie, druki prawne.

Włochy, z centralnym ośrodkiem Wenecją (O. Scotus, B. Locatellus) produkowały również literaturę scholastyczną, ale głównie druki laickie - kodeksy i traktaty prawnicze, dzieła humanistyczne, medyczne, astrologiczne, matematyczne.

Spośród XV-wiecznych wydań Biblii BBC posiada edycję wenecką z 1483 r., dwa wydania bazylejskie z 1487, druk A. Kobergera z 1487 *Biblia, cum postillis* Nicolai de Lyra. Warto odnotować też dziełko Mikołaja de Hanapis *Biblia pauperum*, wydane ok. 1498 r. Z komentarzy biblijnych pojawia się oczywiście wspomniany już Mikołaj de Lyra (*Repertorium in Postillam...* z 1494, druk Kobergera), Jan Beets (*Commentum super decem praeceptis decalogi* z 1486) Dalej *Moralia, seu Expositio in Iob* Grzegorza I, wydane w Bazylei w 1496 r., *De morali lepra* [Basel, non post 1475] Jana Nidera. Z poczytnych utworów Jana Nidera mamy też w BBC *Manuale confessorum* [Basel, ca 1475] i *Sermones de tempore et de sanctis cum quadragesimali* wydrukowane w Ulm przez J. Zainera przed 1480 r.

Znajdziemy też się w BBC drukowane edycje popularnych dzieł Mikołaja z Błonia *De sacramentis*. Strasburg 1487, 1490, 1496 r., *Sermones de tempore et de sanctis*. Strasburg 1494, 1495 r. Naturalne dla kanoników regularnych było kompletowanie dzieł św. Augustyna, zachowały się więc w zbiorach: *Enchiridion de fide, spe et caritate* [Strasburg 1473], *Opuscula* -wspomiane już krakowskie [ca 1476], weneckie o innej zawartości z 1484, strasburskie z 1491, i jeszcze *Explanatio Psalmorum*, wydane w Bazylei przez Amerbacha. Znalazł się również w zbiorach Pseudo-Augustinus *Sermones ad heremitas* z ok. 1493/94 r.

Z ojców Kościoła znajdują się w BBC *Opera* św. Ambrożego (Basel, 1492), św. Bonawentury *Opuscula*. Strasburg 1489, 1495, św. Hieronima *Aureola ex floribus s. Hieronymi contexta*, ca 1472, *Commentaria in Bibliam* 1497-1498.

Gromadzili również kanonicy regularni wydania Jana Turrekrematy: *Questiones evangeliorum de tempore et de sanctis* (dwa niemieckie wydania z 1478 r.). Nie zabrakło podstawowego dzieła Tomasza z Akwinu *Summa theologica* z 1484, a także w wydaniach strasburskich J. Mentelina sprzed 1463 roku (są to najstarsze druki zachowane w BBC).

Kaznodziejstwo jest w zbiorach kanonickich reprezentowane m. in. przez Roberta Caracciolusa (de Liteo): *Sermones de adventu* [1477/78], *Sermones de laudibus sanctorum* w edycji augsburskiej E. Ratdolta z 1489, a także

z 1490, *Sermones quadragesimales de poenitentia* [1475, ca 1479], przez druki Pseudo-Piotra de Palude: *Sermones quadragesimales Thesauri novi* z 1485, 1491, *Sermones Thesauri novi de tempore* 1486, *Sermones Thesauri novi de sanctis* 1484, 1489. Gromadzono również pisma Jakuba do Voragine, jego *Sermones de tempore et de sanctis* z [1485] czy słynna *Legenda aurea* w wydaniu z r. 1476, 1483, 1486, znajdują się oczywiście w BBC. Jest w zbiorach kazimierskich kanoników *Postilla, sive praedicabile de Evangeliiis ae Epistolis* wydrukowana 1484 r., i aż trzy edycje *Sermones super Cantica Canticorum Bernarda Claravallensis* (Pavia 1482, Strasburg 1497, Brescia 1500). Kazania poświęcone kultowi maryjnemu były bardzo popularne, kanonicy posiadali np. dziełko wydane przed 1488 r. *Corona Beatae Mariae Virginis*.

Sporo w BBC dzieł św. Alberta Wielkiego, są to *Enarrationes in Evangelium Ioannis* [przed 1477], *Mariale* [przed 1486], *Physica* 188/89, *Sermones de tempore et de sanctis* [1478/80] i *Summa de creaturis* z 1498/99.

Prawo prezentowane jest przez *Decretum* Gracjana, wydane w Bazylei przez B. Richela w 1476 r., a znane w Polsce już w 2 poł. XII wieku³⁴. Kanonicy posiadali też egzemplarz pierwszego zachowanego na ziemiach polskich wydania *Liber sextus Decretalium* papieża Bonifacego VIII z ok. 1470/72, ale też i późniejsze z drukarni A. Kobergera z 1486 r. Były też kiedyś w BBC polskie *Constitutiones vel Syntagmata* [1487], będące pierwszą kodyfikacją prawa świeckiego.

Dział filozoficzny nie mógł się obejść bez takiego autora jak: Arystoteles, i tak mamy w BBC *De animalibus* w tłumaczeniu Teodora Gazy, wydane w Wenecji w 1498. Są też komentarze do dzieł Arystotelesa autorstwa Aegidusa Romanusa (Idzi Colonna, generał augustianów eremitów): *In Aristotelis Analytica posteriora commentum* z 1495, *In Aristoteli De anima commentum* z 1496/97, *In Aristotelis De sophisticis elenchi commentum* 1496/97, wszystkie zostały wydrukowane w Wenecji. Podobnie jak Pseudo-Aegidus *In Aristotelis Analytica priora commentum* wydane na zlecenie A. Torresano.

Dzieła medyczne reprezentuje *Opera medicinalia* Jana Mesue, wydrukowana w Wenecji w 1497 r., posiadają również kanonicy popularny i czytany wręcz podręcznik przyrodniczy *Herbarius*, łaciński ale z synonimami w języku niemieckim, z ręcznie kolorowanymi drzeworytami, wydany w Passau w 1486 r.

Typowe średniowieczne ujęcie całości wiedzy ludzkiej prezentuje popularna encyklopedia Wincentego Bellovacensis: *Speculum historiale* [ca 1473],

Seculum morale 1476, *Speculum naturale* [przed 1479], *Speculum doctrinale* [ca 1477], trzeba tu zaznaczyć, że Wincenty z Beauvais mylnie uchodzi za autora „*Speculum morale*”- czwartej części swojego dzieła „*Speculum maius*”.

W kanonickiej bibliotece zachował się jedyny polski egzemplarz *De proprietatibus rerum* Bartłomieja Angieusa, wydany ok. 1470 r. Ciekawym drukiem jest też niewątpliwie *De arte loquendi et tacendi* Albertanusa Causidicusa Brixiensis, w BBC mamy jedno z wczesnych wydań tego popularnego dziełka z 1489 r.

XVI wiek to spore zmiany jeśli chodzi o książkę, dominuje już druk i ustala się schemat samej formy książki. Obok ojców Kościoła wysuwają się na czoło polemiści reformacyjni, przyrodnicy, autorzy klasyczni. Ważniejsze ośrodki druku są nadal skupione w Niemczech, Włoszech, duże znaczenie zdobywają Niderlandy, Francja i miasta szwajcarskie. Przemieszczaniu się książki, i zagranicznej i polskiej służyły głównie kontakty handlowe, intelektualne, osobiste. Prościej o samą systematykę treściową produkcji XVI-wiecznej. Widać to już w samej konstrukcji katalogów bibliotecznych. Jeśli chodzi o BBC wyznacznikiem jest tu przyjęty układ omawianego już katalogu z 1811 r.

Z okazalszych druków odnotować należy *Biblię świętą* w tłumaczeniu Jakuba Wujka z 1599 r., wspaniałe osiągnięcie oficyny Jana Januszowskiego. Jest to jedno ze znaczniejszych poloników XVI w., zwłaszcza, że w ogóle nie zachowało się ich w BBC wiele. Z innych wydań Biblii mamy jeszcze wydanie z 1545 (Lugduni) i 1567 (Antwerpia). Efektem pracy Erazma z Rotterdamu nad poprawnym tekstem Pisma św. było rewelacyjne na tamte czasy tłumaczenie Nowego Testamentu z pomocą języka greckiego i łacińskiego z 1516 r., w BBC *Novum Testamentum Graecae et Latinae* zachowało się w edycjach z 1526 i 1559 r. Po tej pracy zajął się Erazm wydawaniem całego szeregu pism patrystycznych, i tak mamy kanonickich zbiorach: *Divi Ambrosii commentari in omnes D. Pauli Epistulas* z 1540 r., opracowane przez niego pisma Jana Chryzostoma, Atanazego i Cypriana. Z pełnych edycji dzieł ojców Kościoła pojawia się np. wydanie św. Augustyna z 1580 r. i św. Grzegorza z 1518 r. Jest też *Theologia Speculativa* św. Tomasza z Akwinu z 1575 r.

Z poloników katalog odnotowuje też *Psałterz Dawidów* Walentego Wróbla, profesora teologii w Akademii Lubrańskiego, a potem Akademii Krakowskiej, wydany w Krakowie w 1543 r., a także *Postyllę* Jakuba Wujka z 1590. Z zachowanych odnaleziono druk Aleksego Rodeckiego *Dialec-*

tica Ioannis Caesarii (bez miejsca i daty), a także jeszcze jedną pozycję Jana Januszowskiego *Pymander Mercuri Trismegisti Hannibala Rosselinusa*, wydaną w Krakowie w 1586 roku.

Wśród książek teologicznych odnajdujemy oczywiście *Sententiarum textus* Piotra Lombarda. Bazylea 1510, i kolejne edycje z 1552, 1578, 1559. Literaturę polemiczną reprezentują *Opus adversus...* Jana Fabera przeciw M. Lutrowi, w wydaniu lipskim z 1523 roku, *Disputationes adversus hereticum* J. G. Brettanusa, *Enchiridion locorum communium adversus Lutherum* Jana Eckiusa z 1536, również Ecka *Homiliarum adversus haereticum* z 1563. Z polskich twórców literatury kontrowersyjnej mamy Andrzeja P. Nideckiego *Libri V de fundamentis Ecclesiae*, wydane w Krakowie w 1525 r. (2 egzemplarze), Stanisława Sokołowskiego *Ephitalamium Episcopi cum sponsa Ecclesia* (Kraków 1580) i *Varia opera* (Kraków 1590). Literaturę polemiczną reprezentuje również *O bóstwie przedwiecznym syna Bożego* jezuita Marcina Śmigleckiego (Wilno 1595). Zachowały się w BBC liczne prohibity, dzieła Marcina Lutra, Filipa Melanchtona, Jana Ferusa, Pawła Ebera³⁵.

Liczne są dzieła kaznodziejskie, z polskich mamy *Kazania o siedmiu sakramentach* Piotra Skargi (Kraków 1600), tegoż *Kazania na niedziele i święta całego roku* (Kraków 1595), *Kazania o upadku i naprawie rodzaju ludzkiego* S. Karnkowskiego (Poznań 1597). Z łacińskich Stanisława Sokołowskiego *Sermones do consecracione episcopi*, wydane w Krakowie w 1580. Dalej: *Sermones domenicales de tempore et de sanctis* Gabriela Biela (1592), *Homiliae de tempore et sanctis* Jana Fabera (1541), odnotowujemy też takich autorów jak Beda Venerabilis, Petrus de Palude, Jacobus de Voragine, Ludovicus Granatensis (przedstawiciel teologii ascetyczno-mistycznej).

Są też w BBC dzieła Roberta Bellarmina, jezuickiego przedstawiciela teologii kontrowersyjnej, np. *Disputationis de controversis christianae fidei* (Kolonja 1559).

Do działu filozoficznego katalog z 1811 r. włącza m. in.: różne wydania Arystotelesa, często w tłumaczeniu Teodora z Gazy czy opracowaniu Aleksandra Piccolominiego, i tak mamy np. *Libri VIII de republica* (Paryż 1548), *Philosophorum omnium opera* (bazylejskie wydanie Oporyna z 1548), *Problematum duo de quadraginta sectiones Aristotelis* (Lyon 1572), *Decem libri ethicorum Aristotelis* (Paryż 1539). Znajdujemy też *Compendium philosophiae naturalis* Franciszka Titelmana (Lyon 1574), kilka dzieł o tematyce medycznej, jak *Thesaurus pharmaticus medicamentorum omnium* Kaspra Schwencka (Bazylea 1587), *Nova medicinae methodus* Jana Hassura

(Hagenau 1533), *Practica medicina* Jana Hertmana (Frankfurt 1594), *Medicinae Salernitana* Jana Curio (1591), a także *Mathematicae constructiones* Ptolemeusza (1549), *Libri III ed re medica* Jana Mesue (1548), *Cnservandae bonae valetudinis* Jana Curio (1582), czy *Institutionum anatomicarum* A. Vesaliusa (1538) i *Historiae naturalis* Pliniusza w weneckiej edycji Pawła Manucjusza z 1559 roku.

Wśród retoryków odnajdziemy kilka wydań autorów klasycznych: Cy-cerona, Terencjusza, Owidiusza, Wergiliusza, Cezara, ale też epistolograficzną pracę Piotra Bembusa, znanego humanisty i współpracownika Alda Manucjusza, a także sekretarza Leona X, *Epistolarum Leonis X* (1547) oraz *Liber de generibus dicendi* Jakuba Górskiego (1559).

Prawo reprezentowane jest przez kolejne wydania *Decretum* Gracjana (Wenecja 1595), *Institutionum* Justyniana (1589), *Concilii Tridentini canones et decreta* (Antwerpia 1596), *Institutiones iuris canonici* Jana Pawła Lancellotusa (Rzym 1583), pojawiają się także uchwały synodów krajowych *Synodus Diaecesiana Plocensis* wydane przez Alberta Baranowskiego (Kraków 1598) i *Constitutiones et decreta condita in Provinciali Synodo Gnesnensi* Stanisława Karankowskiego (Praga 1590).

Spośród książek historycznych uwagę zwracają *Sarmatae Europae descriptio* Aleksandra Gwagnina (Spira 1581), *Chronica seu historiae Polonicae compendiosa descriptio* Jana Herbuta (Bazylea 1553), *Polonia sive de origine et rebus gestis Polonorum libri XXX* Marcina Kromera (Kolonja 1589). Mamy tu też Euzebiusza *Historia ecclesiastica* (Kolonja 1570).

Z XVI-wiecznych wydań obcojęzycznych katalog odnotowuje 17 książek w języku włoskim, innych nie wymienia. Weryfikacja stanu obecnego rzeczywiście wykazuje obecność w BBC książki włoskiej, rzadziej w języku greckim i polskim.

Jeśli chodzi o wiek XVI trudno być pewnym wszystkich danych, ponieważ zawartość księgozbioru cały czas ulegała różnym zmianom, części książek nie uda się już odnaleźć, ale też odnajdywane są inne, wcale przez katalog z 1811 r. nie ujmowane.

Straty w kanonickim księgozbiornie przyniósł również wiek XIX, wią-żąc się one z poszukiwaniem i gromadzeniem książek przez J. M. Ossoliń-skiego prowadzonych przy pomocy S. B. Lindego, ale nie tylko. Prawdopodobne jest też „przeglądanie” ich zbiorów przez kanonika katedralnego Kazimierza Ostrowskiego, słynnego bezpardonowego kolekcjonera, którego biblioteka liczyła ponad 6 000 pozycji, a po jego śmierci w 1799 r. rozeszła się na licytacji³⁶.

Wydaje się, że jeszcze przed 1806 r. Ossoliński był u kanoników osobiście i zabrał XVII-wieczny pamiętnik rajcy kazimierskiego Marcina Golińskiego (obecnie Ossolineum syg. 186-188).

J. A. Kosiński pisze:

„Wyberał również tedy Linde książki u kanoników regularnych przy kościele Bożego Ciała na Kazimierzu, zwanych popularnie bożociołkami lub ciołkami, lecz nie mógł z nimi trafić do ugody. Liczył jednak na pomoc kanonika Trzebińskiego, zwłaszcza gdy od nich łupy się już moim sposobem zdarzyły niezmiernie, jak przypominał o tym Ossolińskiemu. Rzeczywiście, w księgozbiornie wiedeńskim znajdowała się wyjątkowo liczna grupa książek tej proveniencji (32 polonika XVI i druk obcy z XVI w.), a między nimi inkunabuł...”³⁷

Jest to druk: *Constitutiones vel syntagmata Regni Poloniae* (Leipzig, Conr. Kachelofen, 1487)³⁸, książka cenna jako pierwsza kodyfikacja prawa świeckiego (obecnie 11 egzemplarzy w Polsce). Nie powinien więc też dzisiaj dziwić brak polskich poloników XVI wieku w BBC w Krakowie.

Podana szkicowa charakterystyka księgozbiornu nie podejmuje analizy proveniencji kanonickiego zbioru, praca nad opracowaniem księgozbiornu trwa. Oczywiście już w tym momencie otoczenie kazimierskiego klasztoru rysuje się bardzo szeroko. Stosunkowo dużo zachowanych wpisów własnościowych pochodzi od miejscowych zakonników: Stanisława Manieckiego, Adama Inowłodzkiego, Jana Kazimierskiego, Pawła Łyczko, Stanisława Rogoźnego, Pawła Pukała, Błażeja Rosińskiego, Łukasza Nowaka i innych. Wiele książek otrzymywali od związanych z klasztorem osobistości ze środowiska uniwersyteckiego, ławników kazimierskich. Są w księgozbiornie druki przynależne niegdyś innym domom kanonickim (np. Kurozwęki, Krzemienica), a także innym klasztorom (np. paulini z krakowskiej Skałki, augustianie eremici, karmelici bosci, pijarzy). Proveniencja zbioru wymaga jednak jeszcze szczegółowej analizy.

Przypisy:

¹ *Handbuch der Bibliothekswissenschaft*. T.3 cz. 1. Wiesbaden 1955 s. 256-257; K. H. Rother: *Ein Ausleihregister der Augustiner Chorherren zu Sagan. Ein Beitrag zur Geschichte der Bibliothec. Zenterblatt für Bibliothekswessen* 1926 R. 43 s. 1-22; E. Amort: *Vetus disciplina canonicorum regularium ex documentis magna parte ineditis a temporibus Apostolicis ad saeculum XVII critica et moralite expensa*. Venetiae 1747 s. 505-523.

² C. Łoniewski: *Regula Beatissimi Patris Aurelii Augustini Hipponensis Episcopi, de communi vitae clericorum*. Cracoviae 1618 pp. A5-C3 v; S. Ryłko: *Reguła św. Augustyna z klasztoru kanoników regularnych w czeskim Rudniku (pierwsza połowa XIV w.)*. Kraków 1993.

³ ABC, rkp [br. sygn.] *Compendium Capitulum Generalium in Congregatione Cracoviensi Canoniorum Regularium Lateranensium celebratarum ab Anno 1628 ad Annum 1751* s. 22.

⁴ BSL, rkp [br. sygn.] *Dekret wizytacyjny J. Radziwiłła z 1596 r. dla klasztoru w Kraśniku* k. 11 v; ABC, rkp [br. sygn.] *Lumen ad omnimoda iurisdictionis* s. 55.

⁵ *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej*, 2 nr 499, s. 316; *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, 4, (M. m. ac. XVII), nr 1238, s. 288 nn

⁶ M. Gębarowicz: *Psalterz floriański i jego geneza*. Wrocław 1965 s. 166.

⁷ *Księgi radzieckie kazimierskie 1369-1381 i 1385-1402*. Wyd. A. Chmiel. Kraków 1932 s. 485.

⁸ E. Potkowski: *Książka rękopiśmienna w kulturze Polski*. Warszawa 1984 s. 141; M. Gębarowicz: *Psalterz...*, op. cit. s. 166.

⁹ L. Zalewski: *Biblioteka Seminarium Duchownego w Lublinie i biblioteki klasztorne w diecezji podlaskiej*. Warszawa 1926 s. 179-199; H. D. Wojtyśka: *Katalog rękopisów Biblioteki Seminarium Duchownego w Lublinie. Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne* T. 28 1978 nr 5, 6, 10, 13, 14 ; E. Zielińska: *Biblioteka klasztoru kanoników regularnych w Kraśniku w drugiej połowie XV wieku*. W: *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski*. Opole-Wrocław 1995 s. 105-112. - Por. też BPAU Kraków rps 1701-111711; BN Warszawa rps 8037, 8039, 8043, 8044.

¹⁰ A. Świerk: *Średniowieczna biblioteka klasztoru kanoników regularnych św. Augustyna w Żaganiu*. Wrocław 1965.

¹¹ J. Kiwiliszko: *Średniowieczna biblioteka klasztoru kanoników regularnych w Czerwińsku. Analiza zawartości treściowej. Rocznik BN R.* [23-24] 1991 s. 229-254.

¹² Z. Włodek: *Inventaire des manuscrits medievax latins, philosophique et theologiques de la bibliotheque des chanoines reguliers de Cracovie. Medievalia Philos. Pol.* [T. 14] 1970 s. 155-188.

¹³ H. Pieńkowska: *Średniowieczna pracownia miniaturska w Krakowie. Rocznik Krakowski* T. 32 1951 s. 45-72.

¹⁴ ABC, Ms 908, 933.

¹⁵ BBC [stare sygnatury] 350, 389, 4351, 4609. Ponieważ w BBC trwa opracowywanie zbiorów dalej nie będą cytowane sygnatury, za wyjątkiem oznaczeń Z. Włodek. '6ABC Ms 9a

¹⁷ Tamże, Ms 10a. Notka proveniencyjna: *Iste liber est Andree de Wadowicze alias Stopak presbyterum et prebendarium capelle Sancti Nicolai in castro Teschnensi*.

¹⁸ Tamże, Ms 14a

¹⁹ Tamże, Ms 489

²⁰ Tamże, Ms 906

²¹ Tamże, Ms 1453; Ms [b. sygn.].- Por. B. Ulanowski: *Mikołaj z Błonia, kanonista polski z pierwszej połowy XV wieku. Rozprawy AU. Wydział Historyczno-Filozoficzny* [R.] 23 [1888] s. 1-60; M. T. Zahajkiewicz: *Tractatus sacerdotalis Mikołaja z Błonia*. Lublin 1979.

- ²² ABC Ms 907.- Por. S. Bylina: *Wpływy Konrada Waldhausena na ziemiach polskich w drugiej połowie XIV i pierwszej połowie XV wieku*. Wrocław-Warszawa-Kraków. 1966.
- ²³ Tamże, Ms 9a.
- ²⁴ M. Rechowicz: *Początki i rozwój kultury scholastycznej (do końca XIV wieku)*. W: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce T. I Średniowiecze*. Lublin 1974, s. 19-91.
- ²⁵ J. Wolny: *Kaznodziejstwo*. W: *Dzieje...* op. cit., s. 275-308.
- ²⁶ Por. A. Świerk: *Średniowieczna...* op. cit.
- ²⁷ APMK, rkp K 888 [s. 266-268.] [spis zakonników XV w. zawiera kaznodziejów polskich i niemieckich].
- ²⁸ BZN im. Ossolińskich: *Katalog Biblioteki Klasztoru Augustianów (Bożego Ciała) w Krakowie na Kazimierzu, 1741 r.* (stanowi część rękopisu rąjcy kazimierskiego Marcina Golińskiego).- Por. Z. Staniszewski: *Inwentarze biblioteczne wieku XVII i XVIII w rękopisach Ossolineum. Ze skarbcza kultury 1955 z. 1 (7)*, s. 202-203.
- ²⁹ ABC, II-A-7 *Catalogus librorum bibliothecae SS. Corporis Christi Canonice Late-ranensium Casimiriae ad Cracoviam conscriptus AD 1811*.
- ³⁰ Tamże, *Additur Collectio librorum manuscriptorum caractere gothico, qui extra armaria supranumerata extant in eadem Bibliotheca*, s. 220-221.- [właściwie jest 53 rękopisy, bo ostatni zapis to „Canapiusa Thesaurus pol-lat-grec., Cracovia 4* t. 3 typ. excud.”].
- ³¹ J. Pachoński: *Drukarze, księgarze i bibliofile krakowscy 1750-1815*. Kraków 1962, s. 228.
- ³² Tamże, s. 229.- Por. APMK, nr 234 1/2 „K” *Akta poaust. cyrkułu krak. tyczące się spisu inwentarzy bibliotek po klasztorach krak.*; R. Kaczmarczyk: *Rewizja bibliotek klasztorów krakowskich w r. 1810. Przegląd Biblioteczny 1909 T. 2*, s. 182; L. Łętowski: *Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich*. T. 3. Kraków 1852, s. 267.
- ³³ BPAU Kraków, rkp 401.
- ³⁴ Por. A. Wetulani: *Dekret Gracjana i pierwsi dekrytyści w świetle nowego źródła*. Wrocław-Kraków 1955.
- ³⁵ I. Pietrkiewicz: *Prohibity w Bibliotece Bożego Ciała, kanoników regularnych w Krakowie* (artykuł złożony do druku *Prace Bibliotekoznawcze*).
- ³⁶ J. Pachoński: *Drukarze...*, op. cit., s. 243.
- ³⁷ J. A. Kosiński: *Biblioteka fundacyjna Józefa Maksymiliana Ossolińskiego*. Wrocław 1971 s. 73.- S. B. Linde: *Słownik języka polskiego*. T. 1. Lwów 1854, s. 25.
- ³⁸ *Katalog inkunabułów Biblioteki Zakładu im. Ossolińskich we Wrocławiu*. Oprac. A. Kawecka-Gryczowa. Wrocław 1956, s.76-77.